

AGNIESZKA MIARKA ▶

Uniwersytet Śląski w Katowicach

„Tulipanowa rewolucja” w Kirgistanie – wybrane aspekty

Abstract

The purpose of this article is to characterize the Tulip Revolution in Kyrgyzstan (2005). The author presents the causes of the revolution, among other things: the importance of the tribal structure of Kyrgyzstan, nepotism and corruption during the presidency of Askar Akayev. The article presents the course of developments Tulip Revolution. Finally, the author focuses on the presentation of the most important implications of this revolution, such as the a revolution in 2010 and the resignation of President Kurmanbek Bakiyev.

Keywords: Kyrgyzstan, Tulip Revolution, tribes, elections, Askar Akayev

Аннотация

Целью данной статьи является характеристика «тюльпановой революции» в Кыргызстане (2005). Автор представляет причины революции, среди которых: важность племенной структуры Кыргызстана, кумовство и коррупция в период президентства Аскара Акаева. В статье представлен ход событий «тюльпановой революции». В конце автор сосредотачивается на представлении наиболее важных последствий этой революции, таких как революция в 2010 году и отставка президента Курманбека Бакиева.

Ключевые слова: Кыргызстан, «тюльпановая революция», племена, выборы, Аскар Акаев

Przyczyny „tulipanowej rewolucji”

Posługując się kryterium geograficznym, Kirgistan można podzielić na dwie części. Obszar północny, obejmujący doliny Tałaską i Czujską, tereny wokół jeziora Issyk-kul jak i wzdłuż rzeki Naryn. Niniejsze terytorium zamieszkuje mniejszość rosyjska (7,7%), a ludność tej przemysłowej części kraju jest nieco bogatsza od rolniczego Południa. Oddzielone jest ono od Północy pasmami górskimi i zajmuje część Kotliny Fergańskiej. Islam jest znaczącym czynnikiem dla mieszkańców Południa w przeciwieństwie do północnej ludności. Południowa część Kirgistanu jest dość niestabilna ze względu na koncentrację mniejszości uzbeckiej liczącej 14,3% społeczeństwa kirgiskiego (*Kyrgyzstan Ethnic groups*, 2016), gdyż władze w Taszkencie m.in. niejednokrotnie artykułowały swoje roszczenia wobec kirgiskiego miasta Osz, zdominowanego przez uzbecką mniejszość, która podnosi kwestię jej dyskryminacji przez władze w Biszkeku. Należy wskazać jako jedną z przyczyn wydarzeń z 2005 r. podział Kirgistanu na bogatszą, rosyjskojęzyczną część północną oraz biedniejsze, islamskie Południe (Miłoszewska, 2006, s. 4–5).

Tak jak dla innych państw Azji Centralnej, również dla Kirgistanu charakterystyczne są silne więzi plemiennie-rodowe występujące w społeczeństwie. Według ustnych podań odnoszących się do pochodzenia rodów i klanów, ludność kirgiska wywodzi się od wodza plemiennego Kyrgyzbaja. Składa się z trzech grup plemiennych: pierwszą tworzą Kirgizi rdzenni, którzy dzielą się na dwa skrzydła – prawe (*on*) i lewe (*sol*). Pierwsze ze skrzydeł dalej dzieli się na dwie gałęzie (*Adgene* oraz *Tagaj*), a te dzielą się na plemiona. Skrzydło lewe nie posiada gałęzi i od razu dzieli się na plemiona. Wśród najważniejszych plemion gałęzi *Tagaj* należy wymienić m. in. *Sarybagyş*, *Solto*, *Bugu*, które to z kolei dzieliły się na rody. *Adgene* składało się z 14 plemion m. in. *Buru*, *Tauke*, *Tadar*. Natomiast pośród plemion lewego skrzydła można wyróżnić np. *Saruu*, *Kušču*, *Munduz*. Dwa pozostałe elementy stanowią grupy niekirgiskiego pochodzenia: pierwszy z nich złożony jest z rodów *Kitaj*, *Najman*, *Qybčaq*, a ostatni to *Ičkilik*, który dzieli się na 20 rodów (Wierzbicki, 2008, s. 223–225). Mimo zainicjowanej w latach 90. XX w. modernizacji Kirgistanu i chęci zaadaptowania modelu społeczeństwa obywatelskiego, porażką okazały się dążenia do

ukształtowania tożsamości narodowej Kirgizów. Niezmiennie, najważniejszym punktem identyfikacji dla obywateli Republiki Kirgiskiej jest przynależność do danego rodu bądź plemienia. Ukształtowane historycznie więzi rodowo-plemienne odznaczają się silną lojalnością jednostek wobec swoich pobratymców tworzących daną grupę i jednocześnie wysoką konfliktogennością międzyplemienną. Cechą charakterystyczną społeczności o strukturze plemiennie-rodowej jest trybalizm, który w wymiarze politycznym objawia się oddziaływaniem grup, których czynnikiem spajającym jest przynależność plemiennie-rodowa, na struktury władzy politycznej, kształtując linię polityczną państwa (Wierzbicki, 2008, s. 401). Grupy plemienne, rodowe rywalizują między sobą o dostęp do władzy, przez którą mogą realizować swoje interesy. Wpłynęło to na konfigurację elit politycznych Kirgistanu po odzyskaniu suwerenności w wyniku rozpadu Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w 1991 r. Pierwszy prezydent niepodległego Kirgistanu Askar Akajew wywodził się z plemienia *Sarybagyş*, które występuje we wschodniej części obwodu czujskiego oraz północnej obwodu naryńskiego. Według części badaczy, powierzono mu urząd prezydenta w wyniku kompromisu zawartego między klanami północnymi oraz południowymi, które obawiały się wynikłej z rozpadu ZSRR próżni decyzyjnej i zaostrzającej się rywalizacji na linii Północ-Południe mogącej doprowadzić do konfliktu (Kozłowski, 2009, s. 110–111). Prezydent miał pełnić rolę stabilizatora polityki wewnętrznej państwa poprzez uwzględnianie partykularnych interesów poszczególnych plemion wywodzących się z południa i północy kraju w swojej polityce kadrowej. Należy podkreślić, iż w pierwszych latach sprawowania urzędu Akajew starał się podtrzymywać mechanizm równowagi wpływów klanowych na funkcjonowanie Kirgistanu. Dowodzi temu m.in. przeprowadzona reforma administracyjna, w wyniku której wdrożono podział państwa na obwody i rejony, który był zgodny z tradycyjnym podziałem plemiennie-rodowym, co umożliwiło liderom tych jednostek wejście w skład kirgiskiej elity politycznej zgodnie z demokratycznymi procedurami, dzięki lojalności etnicznej (Bodio, Załęski, 2008, s. 182–183). Również przez szerszą społeczność międzynarodową Kirgistan postrzegany był jako niekwestionowany przywódca demokratyzacji w Azji Centralnej, dzięki czemu Biszkek otrzymywał niezbędną pomoc finansową w wdrażaniu reform. Niemniej jednak, zainicjowana modernizacja była ograniczana przez oddziaływania plemion,

które obawiały się utraty uprzywilejowanej pozycji. Z czasem odrodził się trybalizm czego wyrazem było obsadzanie najwyższych stanowisk w państwie osobami pochodzącymi z klanów północnych, które były przychylnie prezydentowi. Należy podkreślić znaczenie klanu tałaskiego, który był reprezentowany w strukturach władzy m. in. przez plemię *Kušču*, z którego wywodziła się żona prezydenta Majram Akajewa, mająca nieformalny wpływ na obsadzanie stanowisk w państwie. Wielu przedstawicieli kirgiskiej inteligencji i świata artystycznego pochodziło z plemienia *Bugu*, które reprezentowało klan issykkulski (część obwodów issykkulskiego oraz naryńskiego) we władzy państwowej (Wierzbicki, 2008, s. 407). W ten sposób Akajew zapewniał sobie poparcie niezbędne do dalszego sprawowania władzy. Wśród najwyższych urzędników wszechobecne były zjawiska korupcji i nepotyzmu, gdyż traktowali stanowiska jak swoją własność, wykorzystując w prywatnych celach publiczne zasoby Kirgistanu. Oprócz sfery politycznej, plemiona północne zdominowały również sektor gospodarki państwa, sprawując kontrolę nad głównymi gałęziami przemysłu. Szczególnie należy zwrócić uwagę na stopniowo rosnące wpływy Akajewów. Mąż córki prezydenta Bermet, kazachski oligarcha Adil Tojgonbajew był jednym z najbogatszych ludzi w Kirgistanie. Posiadał m.in. sieć stacji benzynowych Chronos, sieć telefonii komórkowej, kombinat rtęciowy w Kadamżaju. Ponadto, od 2002 r. największą sieć drukarni w kraju, w ten sposób zdominował również sektor medialny (Avioutskii, 2007, s. 157; Kozłowski, 2009, s. 143). Z kolei syn prezydenta Ajdar, już w wieku 26 lat został doradcą ministra finansów, a jego majątek tworzyły m. in. sieć supermarketów, sieci stacji benzynowych NK Alians, restauracje, huta szkła, spółki telefonii komórkowej oraz dwa kanały telewizyjne (Avioutskii, 2007, s. 157). Wypaczenia mechanizmów politycznych takie jak np. powszechny patronaż, koncentracja władzy w rękach uprzywilejowanych plemion północnych kosztem interesów plemion z Południa czy korupcja, zniwelowały subtelną równowagę międzyplemienną, która była fundamentem stabilności wewnętrznej Kirgistanu. W państwie miało miejsce ogromne rozwarstwienie w kwestii poziomu życia społeczeństwa, gdyż z jednej strony występowała wąska warstwa elity politycznej i oligarchów, a z drugiej większość obywateli żyła na granicy ubóstwa. Wszelkie nieprawidłowości w funkcjonowaniu Kirgistanu były przyczyną powszechnego niezadowolenia społecznego, które udało się wykorzystać opozycji w 2005 r.

Kolejnym czynnikiem, który wpłynął na aktywizację opozycji (przede wszystkim plemion południowych) wobec Askara Akajewa było podpisanie umowy granicznej z Chinami w 1998 r. charakteryzującej się dużym ustępstwem Biszkeku wobec postulatów Pekinu. Ze względu na ten fakt administracja kirgiska nie informowała społeczeństwa o skali ustępstw obawiając się wybuchu niezadowolenia, jednak część postanowień dotarła do opinii publicznej pod koniec 2001 roku (Jarosiewicz, Strachota, 2013, s. 18). Spowodowało to zaostrenie krytyki wobec linii politycznej prezydenta. Jeden z opozycyjnych deputowanych *Žogorku Kenesz Azimbek Beknazarov*, otwarcie sprzeciwiał się przekazaniu części terytorium kirgiskiego Chinom na podstawie zawartej umowy granicznej ganiąc przy tym postawę prezydenta. Pomimo posiadanego immunitetu został aresztowany pod zarzutem nadużywania władzy, kiedy pracował w dżalalabadzkiej prokuraturze. Implikacją tego wydarzenia był bunt społeczny wobec zbyt szerokiej kompetencji prezydenta. Większość frakcji parlamentarnych domagała się natychmiastowego uwolnienia deputowanego. Parlament zwrócił się w liście do Askara Akajewa, aby położył kres bezprawiu, które stanowi naruszenie podstawowych praw człowieka. W percepcji części parlamentarzystów, aresztowanie Beknazarova było próbą zastraszenia *Žogorku Kenesz* przed głosowaniem w sprawie przekazania ziem Pekinowi. Z kolei ludność demonstrowała przed budynkiem prokuratury generalnej w Biszkeku postulując uwolnienie polityka (Юсупханова, 2002). Demonstracje początkowo objęły przede wszystkim południowy obszar państwa, później rozprzestrzeniły się na cały kraj. Ludność wzywała Akajewa do ustąpienia z urzędu. W obliczu narastających protestów, Akajew zdecydował siłowo zdławić głosy niezadowolenia – w dniach 17–18 marca 2002 r. siły porządkowe krwawo stłumiły zainicjowany marsz protestujących niedaleko Kerbenu, w wyniku tego zajścia zginęło sześciu demonstrantów. Wszystkie te wydarzenia stały się przyczynkiem do wykrytalizowania się silnej opozycji wobec prezydenta, czego wyrazem było powstanie w 08.2002 r. „Ruchu na rzecz dymisji prezydenta Akajewa” (Bodio, 2005, s. 136–137).

Przebieg rewolucji

Bezpośrednią przyczyną „tulipanowej rewolucji” były wyniki wyborów parlamentarnych z lutego i marca 2005 r. Brali w nich udział przedstawiciele opcji prorządowej (głównie rodzina prezydenta i najbliżsi współpracownicy), opozycji antyakajewowej z Kurmanbekiem Bakijewem i Rożą Otunbajewą na czele oraz kandydaci niezależni, reprezentujący przede wszystkim środowisko biznesu. W pierwszej turze wyborów parlamentarnych, która odbyła się 27 lutego, wzięło udział 60,85% wyborców. Największą aktywnością wykazali się mieszkańcy regionu Tałas (73,46%), natomiast najmniejszy odsetek głosujących odnotowano w Biszkeku (46,44%). Przebieg głosowania monitorowało 695 międzynarodowych obserwatorów (КНЯЗЕВ, 2007, s. 44). Według Centralnej Komisji Wyborczej, głosujący nie zgłaszali żadnych skarg na organizację i tok przeprowadzania wyborów. W efekcie, wybrano 31 deputowanych (do 75-osobowego jednoizbowego parlamentu). Najwięcej mandatów wywalczyła prorządowa partia *Alga, Kirgistan!* Misja obserwatorów z ramienia OBWE i Parlamentu Europejskiego podkreślała fakt, iż niniejsza tura w o wiele większym stopniu spełniała wymóg konkurencyjności w porównaniu do wcześniejszych wyborów, jednak miały miejsce pewne naruszenia standardów wyborów demokratycznych jak np. proceder kupowania głosów czy zakłócanie funkcjonowania niezależnych mediów (КНЯЗЕВ, 2007, s. 47). Warto podkreślić, że władza starała się osłabić pozycję partii opozycyjnych przed wyborami poprzez skreślanie ich przedstawicieli z list wyborczych. Ze względu na prowadzenie wymogu 5-letniego przebywania na terytorium Kirgistanu przed datą wyborów, została skreślona z listy Roza Otunbajewa. Jednocześnie, niniejsze zapisy były mniej restrykcyjnie stosowane wobec prorządowych polityków, czego przykładem było dopuszczenie kandydatury Bermet, która również nie spełniała tego warunku (Kozłowski, 2009, s. 159). Opozycja podkreślała niedemokratyczny charakter przebiegu wyborów i oskarżała stronę rządową o sfałszowanie wyników pierwszej tury. Społeczeństwo kirgiskie rozpoczęło organizację pierwszych demonstracji, które koncentrowały się na południowym obszarze państwa, przede wszystkim w Dżalalabadzie oraz Oszu. W dniu 4 marca kilkuset demonstrantów zajęło budynek administracji w Dżalalabadzie, domagając

się m.in. unieważnienia wyników pierwszej tury wyborów i dymisji prezydenta Akajewa, jak i władz lokalnych. Również podczas mitingów w Oszu (7–8 marca) krytykowano przebieg tury, podkreślając naruszenia wobec kandydatów partii opozycyjnych. Demonstranci z Południa zablokowali też autostradę łączącą Biszkek z Oszem (Князев, 2007, s. 49–50). Lider opozycji, Kurmanbek Bakijew postulował przyspieszenie wyborów prezydenckich oraz przedłużenie mandatu obecnego składu parlamentu. W odpowiedzi na siłowe tłumienie demonstracji w regionie Naryn, zwolennicy opozycji zainicjowali marsz na Biszkek, który został przerwany 13 marca aresztowaniem przez milicję ich przywódcy (Marat, 2006, s. 9–10).

Również 13 marca odbyła się druga tura wyborów parlamentarnych. Obie tury głosowania zakończyły się sukcesem rodziny Akajewów. Już podczas lutowego głosowania, mandat zapewnił sobie Ajdar, uzyskując ponad 70% głosów w swoim okręgu. Z kolei Bermet wywalczyła swój mandat w drugiej turze. Na córkę prezydenta głosowało ponad 50% wyborców z okręgu uniwersyteckiego Biszkeku („Тюльпановая революция” в Киргизии..., 2015). Rezultaty drugiej tury wyborów parlamentarnych przyczyniły się do eskalacji dalszych protestów ludności przeciwko władzy centralnej. Od 14 marca trwały intensywne akcje protestacyjne miały miejsce w Tałasie (północ kraju), Oszu, Uzgenie, Dżalalabadzie. Tysiące zwolenników kandydata opozycyjnego, zajęły budynek administracyjny w Tałasie oraz wzięto gubernatora za zakładnika. Nasilały się trwające od 4 marca demonstracje w centrum Dżalalabadu, tłum zajął ratusz, tworząc tymczasową administrację. Podobnie stało się 16 marca w okręgu oszyńskim. Południe kraju zostało zdestabilizowane: okradano sklepy, plądrowano budynki administracyjne, brano jako zakładników urzędników oraz dziennikarzy. Demonstracje brutalnie tłumili kirgiskie siły porządkowe. Bakijew mobilizował demonstrantów z południowych obszarów do zainicjowania marszu na Biszkek (Князев, 2007, s. 54; Avioutskii, 2007, s. 161). Pierwsze znaczące protesty w centrum miały miejsce 23 marca, ich organizatorami były ruchy młodzieżowe *Kel-kel* i *Birge*¹. W centrum Bisz-

¹ Kirgiskie ruchy młodzieżowe wykorzystywały podobne metody działania, które były pomocne podczas m.in. *rewolucji róż* w Gruzji (2003), czy *pomarańczowej rewolucji* na Ukrainie (2004), charakteryzującymi się walką z obozem rządzącym bez odwoływania się do instrumentów siłowych. Najważniejszymi założeniami *Kel-Kel* i *Birge* były – podobnie jak ruchów w pozostałych państwach, w których miała miejsce kolorowa rewo-

keku demonstrowało ok. tysiąca osób. Zostali zaatakowani przez grupę prowokatorów, rzekomo wynajętych przez władze. Dzień wcześniej miała miejsce inauguracja nowo wybranego parlamentu, zbojkotowana przez deputowanych wywodzących się ze stronnictw opozycyjnych. Jednak największe protesty w stolicy Kirgistanu miały miejsce 24 marca. Na placu centralnym Biszkeku zgromadziło się 15–20 tys. osób, żądających dymisji Askara Akajewa. Następnie, tłum zajął pałac prezydencki. Istnieją też doniesienia, iż demonstranci starli się również z rzekomo wynajętymi grupami chuligańskimi (Marat, 2006, s. 13). Rosyjskie kanały medialne podały informację, że prezydent opuścił kraj i udał się do Kazachstanu, później pojawiały się doniesienia, iż jednak do Rosji. Opozycja zaczęła tworzyć tymczasowe struktury władzy. Demonstranci uwolnili z więzienia Feliksa Kulova, który był rywalem politycznym Akajewa, będącego w przeszłości m.in. ministrem bezpieczeństwa narodowego, ministrem spraw wewnętrznych. Objął on funkcję koordynatora wszystkich struktur siłowych. Bakijew został pełniącym obowiązki prezydenta oraz premierem. W nocy z 24 na 25 marca miała miejsce kulminacja przemocy w stolicy. Dochodziło do grabieży i plądrowania sklepów, niszczenia restauracji, podpalania samochodów. Biszkek pogrążył się w anarchii, nad którą nie mogły zaprowadzić siły porządkowe. Mieszkańcy organizowali własne patrole w obawie o swoje bezpieczeństwo. Według oficjalnych informacji, podczas zamieszek w kraju zginęło 15 os. Z kolei Ministerstwo Zdrowia informowało, że w wyniku wydarzeń w stolicy, do szpitali trafiło 425 rannych z czego zginęły cztery osoby w wyniku doznanych obrażeń (Bodio, 2005, s. 140; „Тюльпановая революция” в Киргизии...).

W Kirgistanie rozpoczęła się walka między dwoma składami parlamentu – starym (którego kadencja upływała 14 kwietnia) oraz nowym wybranym 27 lutego i 13 marca. Na posiedzeniu starego parlamentu (26.03.) wyznaczono datę wyborów prezydenckich na czerwiec. Natomiast nowy parlament skierował skargę do Sądu Konstytucyjnego i Centralnej Komisji Wyborczej. Oba organy zgodnie przychyliły się do skargi nowo wybra-

lucja – budowanie świadomości społeczeństwa i postaw obywatelskich, uczciwe i w pełni demokratyczne wybory. Znakiem graficznym, którym posługiwał się ruch *Birge* był biały tulipan umieszczony na czarnym tle. Miał symbolizować odrodzenie Kirgistanu. Właśnie od tego symbolu wzięła się nazwa *tulipanowa rewolucja*; Zob. więcej: V. Avioutskaa, *Aksamitne rewolucje*, Warszawa 2007, s. 171–173.

nego parlamentu, uznając go za jedyny prawowity parlament. Media rosyjskie podawały, iż Askar Akajew ostatecznie godzi się na złożenie dymisji w zamian za otrzymanie gwarancji bezpieczeństwa dla siebie oraz rodziny po przylocie do Kirgistanu. Już 31 marca Bakijew deklарował gotowość udzielenia gwarancji bezpieczeństwa prezydentowi po powrocie do kraju, jednak podkreślając negatywny stosunek społeczeństwa do prezydenta i członków jego rodziny (Князев, 2007, s. 85–86). Ostatecznie obawiając się o konsekwencje powrotu Akajewa do Kirgistanu, osiągnięto kompromis – prezydent złoży deklarację w formie pisemnej, w obecności komisji składającej się z członków parlamentu. Akajew podpisał stosowny dokument w kirgiskiej ambasadzie w Moskwie i złożył na ręce specjalnej komisji parlamentarnej. Parlament nie przyjął dymisji Akajewa, ostatecznie wycofując się z udzielonych mu gwarancji, a 11 kwietnia został on złożony z urzędu w procedurze *impeachment* (Kozłowski, 2009, s. 182). Zmianie uległa także data wyborów prezydenckich, które ostatecznie odbyły się 10 lipca i zakończyły się pełnym sukcesem Kurmanbeka Bakijewa, gdyż został wybrany nowym prezydentem Kirgistanu już w I turze wyborów.

Skutki i ocena rewolucji

Przebieg i motywacja uczestników „tulipanowej rewolucji” poddaje pod wątpliwość jej demokratyczny wymiar. Po pierwsze, w przeciwieństwie np. do „rewolucji róż” w Gruzji (2003), której tok był wyjątkowo spokojny, w Kirgistanie miały miejsce akty przemocy: starcia z siłami bezpieczeństwa, dewastowanie sklepów, podpalenia samochodów, a finalnie zamieszki spowodowały ofiary śmiertelne; niniejsze czyny nie były motywowane politycznie. Po drugie, wymiar ideologiczny walki o unieważnienie wyników wyborów nie był najważniejszy dla protestującej opozycji, wywodzącej się przede wszystkim z południowego obszaru kraju. Kontrastując poczynania opozycji np. podczas „pomarańczowej rewolucji” na Ukrainie (2004), gdzie zwolennicy Wiktora Juszczenki wysuwali hasła walki o demokratyzację państwa i wzmocnienia prozachodniego wektora polityki, kirgiscy demonstranci okazywali jedynie zdeterminowanie w dążeniu do obalenia Askara Akajewa. Wydaje się, że klany południowe chciały jedynie zabezpieczyć realizację swoich partykularnych interesów i zdominować

struktury władzy w Kirgistanie, a nie ponownie zainicjować intensywną modernizację i demokratyzację kraju. Po trzecie, opozycja nie próbowała negocjować z ekipą Akajewa, ani nie wykorzystwała instrumentów politycznych w celu anulowania wyniku wyborów parlamentarnych, a przejście władzy przez opozycję pod wodzą Bakijewa było możliwe przez stosowanie siły. Podczas „pomarańczowej rewolucji”, Wiktor Juszczenko złożył oficjalną skargę do Sądu Najwyższego, również odbywały się negocjacje między obozem władzy a opozycją, w których brał udział m.in. Aleksander Kwaśniewski w roli jednego z mediatorów. W świetle przytoczonych argumentów, autorka podziela opinię wielu znawców tematyki, że w Kirgistanie nie miała miejsca rewolucja demokratyczna (zob.: Avioutskii, 2007, s. 175; Kozłowski, 2009, s. 216–217). Bardziej niniejsze wydarzenia można interpretować jako rotację klanowych elit wewnątrz struktur władzy niż sprzeciw wobec dominującego stylu sprawowania władzy.

Warto odnotować brak intensywnego zaangażowania w rewolucję zarówno USA, jak i Federacji Rosyjskiej. W przypadku Waszyngtonu, ograniczona reakcja spowodowana była znaczeniem Kirgistanu dla prowadzonych operacji w Afganistanie. Baza w kirgiskim Manas była ważnym obszarem tranzytowym dla wojsk w drodze do Afganistanu oraz kończący służbę żołnierze odpoczywali w niej przed odlotem do swoich macierzystych państw. Dzięki tej współpracy Biszkek otrzymywał rocznie ok. 90 mln dolarów od Waszyngtonu (Gajda, 2016, s. 79). Ze względu na tę kooperację, wsparcie amerykańskie było mniejsze niż podczas protestów w ramach innych, kolorowych rewolucji na obszarze poradzieckim. Autorytaryzm w sprawowaniu władzy przejawiany przez Akajewa, był tolerowany ze względu na znaczenie Kirgistanu dla misji w Afganistanie. Z kolei dla czołowych decydentów Federacji Rosyjskiej, zmiana władzy w wyniku rewolucji nie oznaczałaby reorientacji kirgiskiej polityki i ochłodzenia stosunków na linii Moskwa-Biszkek, gdyż opozycja antyakajewowa również stanowiła opcję prorosyjską. Wobec tego, Rosja zachowała neutralność, ponieważ jej interesy nie były zagrożone, gdyż Kirgistan nadal pozostawał w rosyjskiej strefie wpływów, bez względu na konfigurację polityczną.

Konsolidacja władzy w rękach Kurmanbeka Bakijewa nie zmieniła znaczenia mechanizmów plemiennie-klanowych w kirgiskiej polityce oraz związanych z nimi nadużyć. Mimo deklarowania gotowości walki z korupcją oraz zdynamizowania procesu demokratyzacji życia politycznego,

najważniejsze funkcje w państwie zostały przydzielone krewnym oraz bliskim współpracownikom prezydenta. Syn Bakijewa Maksim, został szefem Centralnej Agencji Rozwoju, Inwestycji i Innowacji, która kontrolowała gospodarkę Kirgistanu. Natomiast jego brat Žanibek Bakijew objął funkcję przewodniczącego Służby Ochrony Państwa, czyli jednostki, której zadaniem była ochrona wszystkich najważniejszych obiektów w kraju. Pozostali bracia prezydenta pełnili funkcje: ambasadora Norwegii, przedstawiciela państwa w kwestiach relacji handlowych z Chinami, a jeden z nich był biznesmenem w rodzinnym Dżalalabadzie. Jednocześnie rządy Bakijewa przyczyniły się do ograniczenia swobód obywatelskich, przede wszystkim wolności słowa. W marcu 2010 r. policja skontrolowała kanały telewizyjne i zakazała działalności dwóm gazetom powiązanych z opozycją. Zostały nałożone na nie również kary grzywny w wysokości ok. 110 tys. dolarów pod zarzutem zniesławienia prezydenta (Bohr, 2010, s. 2; Juraev, 2010, s. 2). Jako jedną z przyczyn wzmocnienia represji wobec niezależnych mediów w tym okresie, można wskazać chęć zatuszowania informacji docierających z Włoch: jeden ze współpracowników Maksima, Jewgienij Gurewicz został aresztowany pod zarzutem sprzeniewierzenia prawie 3 mln dolarów należących do włoskich firm telekomunikacyjnych oraz kooperacji ze strukturami mafijnymi. Ponadto, należy podkreślić złą sytuację gospodarczą w kraju. Duża część obywateli kirgiskich pracowała w Rosji, jednak ich dochody znacznie zmniejszyły się ze względu na kryzys gospodarczy, który objął również Moskwę. Zadłużenie Kirgistanu w 2010 r. wynosiło ok. 3 mld dolarów, czyli 48% PKB. Aż ok. 40% społeczeństwa żyło poniżej progu ubóstwa (Cheterian, 2010), dlatego też wprowadzone podwyżki usług komunalnych wpłynęły na wzrost napięcia społecznego. 6 kwietnia 2010 r. rozpoczęły się manifestacje antyprezydenckie w Tałasie. Demonstrujący przejęli kontrolę nad siedzibą władz regionalnych. W kolejnych dniach, starcia opozycji z siłami bezpieczeństwa miały miejsce w innych miastach Północy oraz dotarły do stolicy. W wyniku krwawego tłumienia manifestacji przez siły porządkowe zginęło ok. 81 os. a ponad tysiąc osób zostało rannych. Prezydent Bakijew schronił się początkowo w rodzinnym Dżalalabadzie, jednak finalnie 15 kwietnia udał się do Kazachstanu (ostatecznie znajdując schronienie na Białorusi) i w tym samym dniu zrezygnował ze stanowiska prezydenta (Bohr, 2010, s. 2, 6).

Kirgistan w drugiej dekadzie XXI wieku – zarys problematyki

Wywodzący się z Socjaldemokratycznej Partii Kirgistanu, Ałmazbek Atambajew sprawuje urząd prezydenta Kirgistanu od 2011 roku. Atambajew wzmocnił prorosyjską linię polityczną Biszkeku, czego przykładem jest m.in. akcesja Kirgistanu do Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej (2015), stanowiącej emanację rosyjskiej dominacji w przestrzeni postradzieckiej. Kirgiscy politycy zdecydowali się na ten krok przede wszystkim po to, aby pozyskać większe wsparcie finansowe dla słabej gospodarki państwa oraz dogodniejszy dostęp do rosyjskiego rynku pracy dla obywateli. Jednocześnie, ochłodzeniu uległy relacje na linii Biszkek-Waszyngton, co obrazuje wypowiedzenie USA umowy o użytkowaniu bazy w Manas (2013), która była strategicznym punktem tranzytowym dla wojsk USA oraz NATO odnośnie przetrzutu kontyngentów wojskowych do Afganistanu. Natomiast w lipcu 2015 r. Biszkek wypowiedział również umowę z Waszyngtonem o współpracy w dziedzinie pomocy, która stanowiła podstawę aktywności amerykańskich organizacji w zakresie pomocy humanitarnej oraz rozwojowej (Lang, *Kirgistan już nie chce amerykańskiej pomocy*, 2015). Atambajew konsekwentnie dążył do usunięcia wszelkich wpływów zachodnich, co pozwalało na intensyfikację relacji z Moskwą. Już w 2014 r. podpisało memorandum intencyjne w kwestii zakupu przez rosyjski Rosneft 51% akcji lotniska w Manas oraz zainwestowania w obiekt 1 mld \$, gdyż amerykańska obecność w Manas miała zakończyć się w lipcu 2014 r. (Jarosiewicz, Lang, *Rosyjskie inwestycje w Kirgistanie*, 2014), co umożliwiło realizację zamysłów Kremla dotyczących większego zaangażowania Kirgistanie.

Prezydentura Atambajewa nie oznaczała definitywnego uspokojenia sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej Kirgistanu. Należy pamiętać o wciąż nierozwiązanych sporach granicznych z sąsiadami, chociaż warto zaakcentować postępy w tej kwestii. Jednym z przejawów napięć na tym tle są potyczki w obwodzie batkeńskim między kirgiskimi a tadżyckimi oddziałami ochrony pogranicza (2014), w wyniku których rannych zostało ośmiu żołnierzy. Spór między Biszkekiem a Duszanbe odnosi się do niecałkowicie delimitowanych granic tadżyckiej eksklawy Woruch (Lang, *Wzrost*

napięć w Kotlinie Fergańskiej, 2014). Za pozytywny sygnał należy uznać intensyfikację działań na rzecz ostatecznego rozstrzygnięcia sporu wokół granicy kirgisko-uzbeckiej. W maju 2017 r. miało miejsce spotkanie delegacji rządowych grup roboczych Uzbekistanu i Kirgistanu w kwestii delimitacji i demarkacji granicy. Podczas spotkania prowadzone były prace topograficzne oraz geodezyjne w regionach przygranicznych. Omówione zostały też szczegóły przygotowania umowy przejściowej w sprawie delimitacji granicy kirgisko-uzbeckiej. Podpisano również protokół w tej sprawie (*В Джалал-абаде прошла встреча по демаркации узбекско-киргизской границы*, 2017). Prezydent Atambajew podkreślał w oficjalnych wypowiedziach, postępy w rokowaniach dotyczących wytyczania granic z państwami sąsiadującymi, jednocześnie deklarując nadzieję na rozwiązanie sporów oraz podpisanie pierwszej umowy granicznej przed zakończeniem kadencji, akcentując przy tym gotowość do współpracy prezydentów Uzbekistanu i Tadżykistanu (*«Пили шампанское и отдавали земли» — Атамбаев надеется все вернуть Киргизии*). Ustabilizowanie granic państwa z pewnością przyczyniłoby się do wzmocnienia bezpieczeństwa Kirgistanu oraz wpłynęłoby na wzrost stabilności wewnętrznej.

Mimo powtarzających się oficjalnych deklaracji prezydenta, że nie chce wprowadzać zmian w konstytucji, aby zapewnić sobie realny wpływ na kształt polityki Kirgistanu po zakończeniu kadencji prezydenta, Atambajew zainicjował referendum konstytucyjne w 2016 r. Zaproponowane poprawki dotyczyły wzmocnienia władzy wykonawczej kosztem uprawnień władzy wykonawczej i sądowniczej, a część dotychczasowych kompetencji prezydenta miał przejąć premier. Referendum konstytucyjne zakończyło się sukcesem obozu prezydenta, gdyż 80% wśród głosujących opowiedziało się za wdrożeniem zmian (*Zakończyło się referendum...*, 2016). Zainicjowanie tych poprawek sugeruje, że Atambajew będzie chciał nadal koncentrować w swoich rękach władzę, tym razem jednak z pozycji premiera, którego kompetencje zostały wyraźnie rozszerzone. Kolejne wybory prezydenckie zostały zaplanowane na 15 października 2017 r. i wydaje się, że obecny prezydent szuka poparcia dla potencjalnego kandydata, będącego obecnie premierem Kirgistanu Sooronbaja Dżeenbekowa w Moskwie, aby zabezpieczyć polityczne interesy swojego zaplecza. Warto zwrócić uwagę na ostatnią wizytę oficjalną Atambajewa w Rosji (czerwiec 2017). W ramach tej wizyty, Atambajew m.in. spotkał się z prezydentem Rosji

Władimirem Putinem oraz premierem Dmitrijem Miedwediewem, czego efektem było podpisanie szeregu dokumentów intensyfikujących bilateralną współpracę Federacji Rosyjskiej i Kirgistanu m.in. Deklaracji w sprawie wzmocnienia sojuszu i strategicznego partnerstwa między Republiką Kirgiską a Federacją Rosyjską czy umowy o rozwoju współpracy wojskowo-technicznej między tymi państwami (*В рамках государственного визита Президента Алмазбека Атамбаева в Россию...*, 2017). W toku przygotowań do kampanii prezydenckiej, z pewnością jednym z celów wizyty Atambajewa było uzyskanie aprobaty dla kandydata obozu rządzącego. Wsparcie Kremla jest niezmiennie istotnym czynnikiem podczas wyborów w Kirgistanie, bowiem łączy się z możliwością wykorzystywania elementu promocji współpracy gospodarczej między państwami w kampanii, co jest szczególnie atrakcyjnym punktem dla kirgiskiego elektoratu. Ten aspekt wiąże się z kolejną przesłanką wizyty, czyli słabą sytuacją gospodarczą Kirgistanu. Jak już wspomniano, członkostwo w Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej odbierane było przez Biszkek jako okazja do pozyskania niezbędnych funduszy, co nastąpiło, ale nie w takiej skali, jakiej oczekiwano. Putin w oficjalnych oświadczeniach podczas wizyty podkreślał, że Rosja zamierza kontynuować pomoc gospodarczą dla Kirgistanu. Prezydent Rosji wskazywał na funkcjonowanie Rosyjsko-kirgiskiego Funduszu Rozwoju, którego część kapitału rosyjskiego szacowana jest na 500 mln \$, dzięki czemu udało się sfinansować 28 dużych projektów na obszarze Kirgistanu. Ponadto, budżet Kirgistanu jest wspierany rosyjskimi środkami ok. 30 mln rocznie. Natomiast 200 mln \$ przekazano w celu zaadaptowania kirgiskiej gospodarki do wymogów funkcjonowania w Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej (*Путин: России и Киргизии удалось преодолеть спад во взаимной торговле Подробнее*, 2017). Co istotne, podczas tej wizyty ministrowie finansów Rosji i Kirgistanu, podpisali protokół, na podstawie którego Federacja Rosyjska umorzyła całość zadłużenia Kirgistanu w wysokości 240 mln \$. Stanowi to wyraźny sygnał poparcia dla dotychczasowej linii politycznej Biszkeku. Jednocześnie, wizyta Atambajewa była okazją do pogłębienia negocjacji w sprawie kirgiskiego zaangażowania w Syrii, na co wskazują słowa gen. Władimira Szamanowa, publikowane podczas wizyty prezydenta w Rosji, w których akcentował, że Federacja Rosyjska prowadzi rozmowy z Kirgistanem i Kazachstanem dotyczące wysłania kontyngentów tych państw do Syrii w celu deeskalacji

cji sytuacji w muhafazie Idlib (*Россия ведёт переговоры с Казахстаном и Кыргызстаном...*, 2017). Chociaż możliwość zaangażowania kirgiskich sił zbrojnych w utrzymywanie stabilności i pokoju w jednej z syryjskich stref bezpieczeństwa została szybko zdementowana przez Biszkek, to należy spodziewać się, że ta kwestia będzie wracała podczas kolejnych rozmów, a Kirgistan uzależniony od rosyjskiej pomocy będzie musiał zareagować na rosyjskie oczekiwania w umiejętny sposób.

Podsumowanie

Stwierdzić należy, że „tulipanowa rewolucja” w Kirgistanie nie zakończyła się pełnym sukcesem. Głównymi przyczynami wybuchu rewolucji w 2005 r. były: zła sytuacja gospodarcza kraju, rozwarstwienie w poziomie życia społeczeństwie, nepotyzm oraz patronaż w polityce kadrowej prezydenta Askara Akajewa. Opozycja doszła do władzy podnosząc hasła walki z korupcją oraz modernizacji państwa, jednak prezydent Bakijew również wzmacniał mechanizmy plemiennie-rodowe, faworyzując przede wszystkim swoją rodzinę i współpracowników w strukturach władzy. Poziom życia społeczeństwa nie uległ większej poprawie, a nowy rząd prowadził restrykcyjną politykę wobec mediów związanych z opozycją. Wszystkie wymienione nadużycia doprowadziły do kolejnej rewolucji w 2010 r. Te wydarzenia potwierdzają hipotezę o tym, że celem „tulipanowej rewolucji” nie była chęć zainicjowania głębokich reform systemowych w duchu wartości demokratycznych, a jedynie zrównoważenie wpływów plemiennych w systemie władzy i zabezpieczenie realizacji postulatów również plemionom wywodzących się z Południa. Specyficzne dla państw Azji Centralnej plemienne więzi wciąż są bardzo ważnym elementem nie tylko budowania tożsamości ludności, ale i konstruowania linii politycznej elit sprawujących władzę. Warto jednak podkreślić wysiłki obecnego prezydenta Ałmazbeka Atambajewa w kwestii budowania mocnej pozycji Socjaldemokratycznej Partii Kirgistanu jako siły politycznej, chociaż jego prezydentura przyczyniła się do dalszego wzmacniania powiązań Biszkeku z Moskwą.

MGR AGNIESZKA MIARKA

Zakład Stosunków Międzynarodowych
Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, Wydział Nauk Społecznych
Uniwersytet Śląski w Katowicach
ul. Bankowa 11, 40-007 Katowice
agnieszka.miarka@us.edu.pl

Bibliografia

- Avioutskii, V. (2007). *Aksamitne rewolucje*. Kraków: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- В Джалал-абаде прошла встреча по демаркации узбекско-киргизской границы (2017, 31 maja). EurAsia Daily. Pobrane z: <https://eadaily.com/ru/news/2017/05/31/v-dzhalal-abade-proshla-vstrecha-po-demarkacii-uzbeksko-kirgizskoy-granicy>
- В рамках государственного визита Президента Алмазбека Атамбаева в Россию состоялась церемония подписания двусторонних документов. (2017, 20 czerwca). Официальный сайт Президента Кыргызской Республики. Pobrane z: http://www.president.kg/ru/podpisannye_dokumenty/9954_v_rahkakh_gosudarstvennogo_vizita_prezidenta_almazbeka_atambaeva_v_rossiyu_sostoyalas_tseremoniya_podpisaniya_dvustoronnih_dokumentov/
- Bodio, T. (2005). Kirgistan: powstanie narodowe czy pucz klanów? *Społeczeństwo i Polityka*, 1 (2), 135–145.
- Bodio, T., Załęski, P. (2008). *Elity władzy w Azji Centralnej: tradycja, modernizacja, etnopolityka*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Bohr, A. (2010). *Revolution in Kyrgyzstan – Again*. Chatham House. Pobrane z: https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/0410pp_kyrgyzstan.pdf
- Cheterian, V. (2010). Kirgistan – rewolucja na nowo. *Le Monde diplomatique. Edycja polska*. Pobrane z: http://monde-diplomatique.pl/LMD51/index.php?id=1_3
- Gajda, J. (2016). Azja Centralna. Zachód składa broń. *Nowa Europa Wschodnia*, 2 (XLIV), 79–84.
- Jarosiewicz, A., Strachota, K. (2013). Chiny a Azja Centralna: dorobek dwudziestolecia. *Prace OSW, nr 45*. Pobrane z: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_45_cina_a_asia_pl-net.pdf
- Juraev, S. (2010). *Back on Track? Kyrgyz Authoritarianism after the Tulip Revolution*. PONARS Eurasia Policy Memo, 95. Pobrane z: http://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/pepm_095.pdf
- Князев, А. (2007). *Государственный переворот 24 марта 2005 г. в Киргизии*. Pobrane z: http://www.knyazev.org/books/Gov_over_3.pdf

- Kozłowski, K. (2009). *Rewolucja tulipanów w Kirgistanie: geneza, przebieg, następstwa*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Kyrgyzstan *Ethnic groups*. (2016). Pobrane z: http://www.indexmundi.com/kyrgyzstan/ethnic_groups.html
- Lang, J. (2015, 29 lipca). *Kirgistan już nie chce amerykańskiej pomocy*. Pobrane z: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-07-29/kirgistan-juz-nie-chce-amerykanskej-pomocy>
- Lang, J. (2014, 15 stycznia). *Wzrost napięć w Kotlinie Fergańskiej*. Pobrane z: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-01-15/wzrost-napiec-w-kotlinie-ferganskej>
- Lang J., Jarosiewicz A. (2014, 26 lutego). *Rosyjskie inwestycje w Kirgistanie*. Pobrane z: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-02-26/rosyjskie-inwestycje-w-kirgistanie>
- Marat, E. (2006). *The Tulip Revolution: Kyrgyzstan One Year After. March 15, 2005 – March 24, 2006*. The Jamestown Foundation. Pobrane z: <https://jamestown.org/wp-content/uploads/2016/09/Jamestown-TulipRevolution.pdf>
- Miłoszewska, D. (2006). *Rewolucja tulipanów w Kirgizji w marcu 2005 r.* Pobrane z: <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/960/1/Kirgizja.pdf.pdf>
- «Пили шампанское и отдавали земли» – Атамбаев надеется все вернуть Киргизии. (2017, 22 czerwca). EurAsia Daily. Pobrane z: <https://eadaily.com/ru/news/2017/06/22/pili-shampanskoe-i-otdavali-zemli-atambaev-nadeetsya-vse-vernut-kirgizii>
- Россия ведёт переговоры с Казахстаном и Кыргызстаном по отправке военных этих стран в Сирию – СМИ. (2017, 23 czerwca). КирТАГ. Pobrane z: <http://kyrtag.kg/politics/rossiya-vedyet-peregovory-s-kazakhstanom-i-kyrgyzstanom-po-otpravke-voennykh-etikh-stran-v-siriyu>
- Путин: России и Киргизии удалось преодолеть спад во взаимной торговле. (2017, 20 czerwca). EurAsia Daily. Pobrane z: <https://eadaily.com/ru/news/2017/06/20/putin-rossii-i-kirgizii-udalos-preodolet-spad-vo-vzaimnoy-torgovle>
- „Тюльпановая революция” в Киргизии (2005). (2015, 24 marca). РИА Новости. Pobrane z: <https://ria.ru/spravka/20150324/1053953942.html>
- Wierzbicki, A. (2008). *Etnopolityka w Azji Centralnej: między wspólnotą etniczną a obywatelską*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Юсупханова, С. (2002, 10 stycznia). *С какой целью изолировали Бекназарова?* Pobrane z: <http://dw.com/p/lgoA>
- Zakończyło się referendum. 80 procent za zmianami w konstytucji. (2016, 11 grudnia). TVN24. Pobrane z: <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/referendum-konstytucyjne-w-kirgistanie,698814.html>